

Dr. sc. Vladimir GEIGER

Sumanuti i bolesni navodi i tvrdnje
“Međunarodne komisije za utvrđivanje istine o Jasenovcu”
(The International Commission for the Truth on Jasenovac)

Deklaracija o genocidu Nezavisne Države Hrvatske nad Srbima, Jevrejima i Romima tokom Drugog svjetskog rata. Peta međunarodna konferencija o Jasenovcu, 24.-25. maj 2011. Banja Luka / Declaration on the genocide committed against the Serbs, Jews and Roma by the Independent State of Croatia during the Second World War. The Fifth International Conference on Jasenovac, May 24-25, 2011 Banja Luka (glavni urednici/editors in chief Kosta Čavoški, Smilja Avramov, Vasilije Krestić), Banja Luka, 2011.

U Jugoslaviji je poslije Dragoga svjetskog rata namjerno preuveličavan broj i prešućivano i zamagljivano porijeklo i struktura žrtava i stradalih, što je olakšavalo manipulaciju ljudskim gubitcima. Najveća i najnečasnija mistifikacija jugoslavenske politike i znanosti, naročito historiografije i demografije, bila je mistifikacija o ljudskim gubitcima Jugoslavije u Drugome svjetskom ratu, ponajprije u Hrvatskoj, odnosno na području Nezavisne Države Hrvatske, s posebnim naglaskom na logor Jasenovac.

Pobornici mistifikacija i zamagljivanja činjenica o ljudskim gubitcima Jugoslavije, i Hrvatske, u Drugom svjetskom ratu nisu posustali niti poslije raspada SFR Jugoslavije.

Državna komisija za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača Nacionalnog komiteta oslobođenja Jugoslavije dostavila je potkraj 1945. Međunarodnomu vojnom sudu u Nürnbergu tvrdnju da je u logoru Jasenovac do potkraj 1943. ubijeno najmanje 600.000 osoba, najviše Srba, zatim Židova, Roma i Hrvata.[1] Federativna Narodna Republika Jugoslavija službeno je prijavila Međunarodnoj reparacionoj komisiji u Parizu 1946. brojku od 1.706.000 ljudskih gubitaka u Drugom svjetskom ratu.[2] Tako je neutemeljena procjena ušla i u međunarodni optjecaj te postala odrednicom za sva kasnija preuveličavanja žrtava logora Jasenovac.[3]

Izvješće Zemaljske komisije za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača, naslovljeno *Zločini u logoru Jasenovac* 1946. ustvrđuje da je u logora Jasenovac život izgubilo 500.000 do 600.000 osoba.[4] Izvješće Zemaljske komisije za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača NR Hrvatske iz 1946., načinjeno bez dokumenata, na temelju izjava svjedoka i zapisnika triju komisija koje su obišle logor Jasenovac 11. i 18. svibnja i 18. lipnja 1945., prepuno pretjeranih, nevjerojatnih pa i apsurdnih navoda i tvrdnji, ishodište je na kojem se zasniva mit o logoru Jasenovac.[5]

Jugoslavenski popisi ljudskih gubitaka Dragoga svjetskog rata, iz 1944./1947., 1950. i 1964., kao ni kasniji dopunjavani i revidirani popisi ljudskih gubitaka Jugoslavije, i Hrvatske, u Dragom svjetskom ratu ne potvrđuju da je u logorima NDH život izgubilo stotine tisuća ili, kako su neki uporno navodili, ili još uvijek navode, više od milijun ljudi.[6]

Unatoč svemu, *Enciklopedija Leksikografskog zavoda* 1958. odnosno 1959. navodi različito, najprije da je u logoru Jasenovac život izgubilo 500.000 do 600.000[7] te da je brojka jasenovačkih žrtava oko 350.000[8]. Zatim *Vojna enciklopedija* 1967. i *Enciklopedija Jugoslavije* 1971. donose navode o oko 600.000 žrtava logora Jasenovac i oko 75.000 žrtava logora Stara Gradiška.[9]

U licitiranju žrtvama logora Jasenovac srpska se strana tijekom sedamdesetih i osamdesetih godina 20. stoljeća *zabarikadirala* brojkom od 700.000. No brojka žrtava logora Jasenovac, navodena tada u jugoslavenskoj historiografiji i publicistici, iskazivala je, posebno kod srbijanskih autora, i tendenciju rasta. Povjesničari u Jugoslaviji koji su, pak, procjenama i izračunima utemeljenim na mnogobrojnim relevantnim pokazateljima nastojali ukazati na znanstvenu neodrživost službenih navoda o brojkama žrtava u logorima NDH, ponajprije žrtvama logora Jasenovac, imali su znatnih neugodnosti, pa i žestoke društvene optužbe i osude.[10]

Unatoč evidentnim pokazateljima svih popisa ljudskih gubitaka Jugoslavije u Drugome svjetskom ratu, dugotrajnom i upornom kampanjom dokazivanja o stotinama tisuća ubijenih u logorima NDH, u kojoj su određeni znanstveni, ponajprije povjesničarski krugovi poslužili kao transmisija, brojka žrtava logora Jasenovac postupno je eskalirala, i poslije Memoranduma *Srpske akademije nauka i umetnosti* 1986. dosegla više od milijun ubijenih Srba samo u Jasenovcu.[11]

Prema *preciznom*, pak, izračunu **Radomira Bulatovića** iz 1990. u logoru Jasenovac je umoreno 1.110.929 osoba, pretežito Srba.[12] Temelj Bulatovićevom genijalnom izračunu antropološka su istraživanja na području logora Jasenovac. No, svi provedeni terenski uvidi, zračna snimanja i antropološka istraživanja na području logora Jasenovac, na Gradini i na Ciglani, rezultirala su pronalaženjem ukupno oko 1.000 do najviše 1.500 ljudskih posmrtnih ostataka.[13]

Posebnu, pak, ulogu u očuvanju, nadogradnji i širenju “jasenovačkog mita” imao je 1992. osnovani srbijanski Muzej žrtava genocida[14] pod ravnateljstvom **Milana Bulajića**, jednog od najupornijih zagovornika teze o protusrpskoj usmjerenosti Katoličke Crkve, genocidnosti Hrvata i stotinama tisuća žrtava logora Jasenovac, uglavnom Srba.[15]

Podršku ovakvim nastojanjima iskazao je pobornik mistifikacija i zamagljivanja činjenica o ljudskim gubicima Jugoslavije, i Hrvatske, u Drugom svjetskom ratu, virtualni *Jasenovac Research Institute* (Brooklyn, New York, USA), koji podatke Komisije za popis žrtava rata Saveznog izvršnog vijeća SFR Jugoslavije iz 1964., ukupno poimenično utvrđenih 597.323 stradalih i žrtava tijekom Drugoga svjetskog rata na području Jugoslavije, na svojim internet stranicama uporno predstavlja popisom žrtava (*Victims List*) logora Jasenovac.[16]

Zagovornici teze o genocidnosti Hrvata rado zanemaruju činjenicu da je tijekom Drugoga svjetskog rata na području NDH izrazito velik broj Srba poginuo kao pripadnici partizanskog i četničkog pokreta, a i da su za smrt velikog broja Srba odgovorne njemačke i talijanske okupacijske snage, kao i da je znatan broj Srba život izgubio kao kolateralne žrtve, u epidemijama zaraznih bolesti, ponajprije tifusa pjegavca te proizlazi da su Srbi samo ili uglavnom žrtve ustaša, s posebnim naglaskom na logor Jasenovac.[17]

U istraživanju i broja i imena i etničke/nacionalne pripadnosti i vjerske i socijalne i zavičajne i rodne i starosne strukture logorskih žrtava u NDH problem je ponajprije pomanjkanje izvornoga arhivskog gradiva. No, u istraživanju ljudskih gubitaka i Hrvatske, i Jugoslavije, u Drugom svjetskom ratu, pa i broja žrtava logora Jasenovac, problem je najčešće, ne samo pomanjkanje izvornih dokumenata i vjerodostojnih pokazatelja, nego i “dobre volje”, pa i “zdravog razuma” da se određena pitanja valjano obrade.

Megalomanska brojka od 700.000 žrtava logora Jasenovac ostala je, unatoč svemu, sveprisutna i jedino prihvatljiva u određenim srbijanskim krugovima do danas.

Ni najnoviji srbijanski udžbenici povijesti nisu se udaljili od uporno promicane “pogibeljomanije” i mitskih brojki jasenovačkih žrtava, pa i dalje navode, uz živopisne opise logora Jasenovac, pozivajući se na procjenu Državne komisije za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača NKOJ-a, da je u Jasenovcu život izgubilo 600.000 osoba[18], ili, pak, na procjenu Zemaljske komisije za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača NR Hrvatske, da je u Jasenovcu život izgubilo 500.000 do 600.000 osoba, a da se u historiografskoj literaturi najčešće spominje podatak o 700.000 ubijenih[19]. Tek izuzetno srbijanski udžbenici povijesti, spominju uz navedene i najčešće spominjane procjene, da je poimenično “do sada evidentirano” oko 73.000 žrtava logora Jasenovac.[20]

Dugogodišnji zagovornici “istine o Jasenovcu” po Srbiji, Republici Srpskoj, Europi, Sjedinjenim Američkim Državama i drugdje po svijetu, Međunarodna komisija za utvrđivanje istine o Jasenovcu (*The International Commission for the Truth on Jasenovac*), osnovana 2000. i sa sjedištem u Banjaluci [dosadašnji stalni članovi: **Dragoljub Acković** i **Milan Bulajić** (Republika Srbija), **Saša Ačić** (Republika Srpska), **Jevgenij Vasiljevič Černovitov**, **Ana Filimonova**, **Jelena Guskova**, **Ekatarina A. Samoylova** i **Pavel Vjačeslavovič Tihomirov** (Ruska Federacija), **Rajko Določek** (Češka Republika), **Marco Aurelio Rivelli** i **Jean Toschi Marazzani Visconti** (Republika Italija), **Alexis Troude** (Francuska Republika), **Tim Fenton**

(Velika Britanija), **Vanita Singh** (Indija), **George Bogdanich (Bogdanić)**, **Michael Berenbaum**, **William Dorich (Dorić)**, **Ian Hancock**, **Jared Israel**, **Bernard Klein**, **John Peter Maher**, **Paul B. Mojzes**, **Walter R. Roberts** i **Wanda Schindley** (USA), **Vladimir Umeljić** (Savezna Republika Njemačka) i **Efraim Zuroff** (Država Izrael)][21] i njezin predsjednik srbijanski akademik **Srboljub Živanović**, najuporniji su u promicanju sumanutih navoda o logoru Jasenovac.[22]

“Istina o Jasenovcu” Međunarodne komisije za utvrđivanje istine o Jasenovcu, “potvrđena” je 25. svibnja 2011. na Petoj međunarodnoj konferenciji o Jasenovcu *Deklaracijom o genocidu Nezavisne Države Hrvatske nad Srbima, Jevrejima i Romima tokom Drugog svjetskog rata*, objavljenoj na osam jezika (srpskom, engleskom, ruskom, hebrejskom, francuskom, talijanskom, njemačkom i španjolskom):[23]

Peta međunarodna konferencija o Jasenovcu,

- *polazeći od činjenice da se u današnjoj Republici Hrvatskoj namjerno i sistematski zatire sjećanje na genocid koji su vlasti Nezavisne Države Hrvatske, koja je uključivala i područje današnje Bosne i Hercegovine, posebno muslimane prozване 'cvijećem hrvatskog naroda', te dio Srema koji je danas u sastavu Republike Srbije, tokom Drugog svjetskog rata počinile nad Srbima, Jevrejima i Romima;*

- *imajući u vidu da se u hrvatskim javnim glasilima i kvazi istoriografskim radovima ne samo prećutkuju nego i radikalno umanjuju žrtve ovog genocida, naročito u Jasenovcu, i njihov broj svodi na samo 40.000 ubijenih Srba, Jevreja i Roma, kao što je to, u svojstvu istoričara, činio i prvi predsjednik Republike Hrvatske Franjo Tuđman;*

- *imajući na umu da se ustaše kao počinioци genocida u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj, uključujući i Antu Pavelića, danas u Hrvatskoj od strane veoma uticajnih i veoma pristrasnih faktora predstavljaju kao borci za nacionalno oslobođenje i nezavisnu Hrvatsku na temelju takozvanog istorijskog i državnog prava hrvatskog naroda;*

- *budući da istorijski dokazan genocid nad srpskim, jevrejskim i romskim narodom nikada nije bio predmet primjene političke osude ni u Titovoj komunističkoj Jugoslaviji ni u današnjoj Republici Hrvatskoj i da hrvatski narod nikada nije prihvatio odgovornost za genocid koji je u njegovo ime počinjen, kako je to inače učinio njemački narod za holokaust koji su u njegovo ime izvršili nacisti, a da ni Rimokatolička crkva nije osudila zločine genocida u NDH kao što je osudila zločine na drugim evropskim stratištima u Drugom svjetskom ratu i izvinila se zbog učešća nekih njenih predstavnika u njima;*

- *budući da vlasti Narodne odnosno Socijalističke Republike Hrvatske, kao federalne jedinice u okviru FNRJ odnosno SFRJ, i današnje Republike Hrvatske, kao nezavisne države, nikada nisu ponudile obeštećenje žrtvama genocida i njihovim potomcima;*

- *budući da stratišta na kojima su žrtve ovog genocida bile mučene, masakrirane i ubijane i masovne grobnice u koje su bacane i bez dužnog poštovanja i primjerenog obreda pokopane, do danas nisu na valjan način obilježeni i zaštićeni;*

- *budući da su Ante Pavelić i mnogi njegovi doglavnici po okončanju rata pobjegli iz Nezavisne Države Hrvatske, koristeći tzv. pacovske kanale, uključujući i pomoć pojedinih vatikanskih klerika i prelata, te da mnogima od njih nije suđeno u zemlji, što bi hrvatski narod dovelo do priznanja nepojmljivih zločina počinjenih u njegovo ime i moralnog prosvjetljenja i pročišćenja;*

Imajući sve to na umu, Peta međunarodna konferencija o Jasenovcu zaključuje:

- *da su zločini ustaša nad Srbima, Jevrejima i Romima tokom Drugog svjetskog rata u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj smišljen i planiran genocid, onakav kakav je definisan Konvencijom o sprečavanju i kažnjavanju genocida, usvojenom od strane Generalne skupštine Ujedinjenih nacija 9. decembra 1948. godine;*

- *da je prilikom provođenja ovog genocida samo u jasenovačkom sistemu hrvatskih koncentracionih logora za istrebljenje Srba, Jevreja i Roma i neistomišljenika mučeno, pljačkano, silovano i potom ubijeno od strane Nezavisne Države Hrvatske: 700.000 Srba, 23.000 Jevreja i 80.000 Roma, jedino zbog toga što su pripadali drugom narodu, vjeri ili rasi;*

- da je Nezavisna Država Hrvatska bila jedina zemlja tokom Drugog svjetskog rata u kojoj su postojali koncentracioni logori za istrebljenje djece u Staroj Gradišci, Jasenovcu, Uštici, Jablancu, Jastrebarskom, Rijeci kod Jastrebarskog, Gornjoj Rijeci kod Križevaca i Loborgradu i da je u njima prema nepotpunim istraživanjima stradalo 42.791 srpsko dijete, 5.737 romske djece i 3.710 jevrejske djece;

- da je zločin genocida u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj po svojim razmjerama ravan holokaustu koji je nacistička Njemačka izvršila nad Jevrejima;

- da je tokom provođenja ovog genocida velik broj Srba bio prinuđen da, zarad spasa golog života, promijeni svoj nacionalni i duhovno-istorijski identitet i da se odrekne svoje pravoslavne vjere i pod prisilom i smrtnom prijetnjom prihvati katolicizam;

polazeći od ovih zaključaka, Konferencija zahtijeva:

- da Republika Hrvatska, kao država hrvatskog naroda, odlukom svojih najviših organa, prihvati istorijsku i svaku drugu odgovornost za genocid Nezavisne Države Hrvatske nad Srbima, Jevrejima i Romima tokom Drugog svjetskog rata;

- da se na dostojan način obilježe i obezbijede sva mjesta zločina i čuva uspomena na njegove mnogobrojne žrtve;

- da se u cjelini sačuva i održava, kao spomenik žrtvama, jasenovački kompleks koncentracionih logora za istrebljenje Srba, Jevreja i Roma;

- da se utvrdi i sprovede program zaštite i uređenja Spomen-područja Donja Gradina;

- da se u Republici Hrvatskoj, Bosni i Hercegovini i Republici Srbiji odredi dan u znak sjećanja na žrtve genocida u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj - Srbe, Jevreje i Rome;

- da se utvrdi i u razumnom roku isplati pravična odšteta žrtvama ovog genocida i njihovim potomcima od strane Republike Hrvatske.

Konferencija očekuje da međunarodna javnost, posebno države antifašističke koalicije Drugog svjetskog rata, podrže ovu Deklaraciju o genocidu Nezavisne Države Hrvatske, kako bi ona, nakon sedamdeset godina čekanja, ugledala svjetlost dana.[24]

Navodi i tvrdnje Srboljuba Živanovića, predsjednika Međunarodne komisije za utvrđivanje istine o Jasenovcu, najblaže rečeno su bolesni:

Međunarodna komisija za istinu o Jasenovcu (u kojoj nema članova sa teritorije bivše Jugoslavije) [sic!] utvrdila je da je Hrvatska država, zajedno sa Rimokatoličkom crkvom izvršila genocid nad pravoslavnim Srbima, Jevrejima i Romima u periodu od 1941. do 1945. godine. Posle strašnog i užasnog mučenja, ubili su preko 700 000 Srba, 23 000 Jevreja i 80 000 Roma. Među žrtvama je bilo 110 000 male dece. Žrtve su ubijane maljem, klane, bacane u užareno grotlo Pacilijeve peći, kuvan je sapun od žrtava, vađena su nerođena deca iz utroba majki, nabijana su deca na bajonete, odsecane su dojke ženama, silovane su devojčice, devojke i žene, Hrvati su prodavali 'srpsko meso — 1 dinar kilogram' itd. Daleko bi nas odvelo nabranje svih načina mučenja i ubijanja žrtava. Prema američkim izvorima preko 1400 rimokatoličkih sveštenika u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini vršilo je lično mučenje, ubijanje, silovanje, pljačkanje i nasilno pokrštavanje. Zločine su činili obični građani Hrvati, domobrani, križari, prosvetni radnici, seljaci, službenici, intelektualci i svi drugi.[25]

Da bi brojka od najmanje 700.000 žrtava logora Jasenovac bila uvjerljiva, a i opis logora Jasenovac bio potpun, u Srbiji je ponovno uskrsnula i u optjecaj puštena izmišljotina o postojanju Pićilijevih peći.[26]

Deklaracija o genocidu Nezavisne Države Hrvatske nad Srbima, Jevrejima i Romima tokom Drugog svjetskog rata Međunarodne komisije za utvrđivanje istine o Jasenovcu naišla je na "plodno tlo". Na komemoraciji u Memorijalnom centru Gradina 2012. predstavnik Jevrejske opštine Banja Luka **Jakob Danon**, sažeto je ustvrdio: [...] sve međunarodne komisije svjetskog glasa su doslovno rekle da je u najvećem kompleksu logora smrti Jasenovac, pobijeno preko 700.000 ljudi, žena i djece, mahom Srba, Jevreja, Roma i neistomišljenika.[21]

Srpskim nacionalistima, i njihovim istomišljenicima iz inozemstva, okupljenima mahom u Međunarodnoj komisiji za utvrđivanje istine o Jasenovcu, i dalje su revizionisti svi oni koji ne podržavaju brojku od 700.000 ili barem 600.000, ako već ne 1.000.000 i više žrtava logora

Jasenovac,[28] kao i njihove osebujne opise logora Jasenovac, kojima je uporno i neprekinuto do danas u javnim istupima uglavnom sklona srpska politika, napose u Republici Srpskoj, većina srpskih medija i znatan dio srpskih povjesničarskih i znanstvenih krugova.

Bilješke:

- [1] *Izveštaj Jugoslovenske Državne komisije za utvđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača Međunarodnom vojnom sudu u Nürnbergu*, Beograd, 1947., 35. Usp. Josip JURČEVIĆ, *Nastanak jasenovačkog mita. Problemi proučavanja žrtava Drugog svjetskog rata na području Hrvatske*, Zagreb, 1998., 42.-47.; Vladimir GEIGER, “Ljudski gubici Hrvatske u Drugom svjetskom ratu koje su prouzročili 'okupatori i njihovi pomagači'. Brojidbeni pokazatelji (procjene, izračuni, popisi)”, *Časopis za suvremenu povijest*, 43./2011., br. 3, 717.; Vladimir GEIGER, “Brojidbeni pokazatelji o ljudskim gubicima Hrvatske u Drugom svjetskom ratu i poraću”, u: *Represija i zločini komunističkog režima u Hrvatskoj. Zbornik radova* (urednik: Zorislav Lukić), Zagreb, 2012., 64.
- [2] Usp. *Ljudske i materijalne žrtve Jugoslavije u ratnom naporu 1941.-1945.*, [Beograd], 1947.; V. GEIGER, “Ljudski gubici Hrvatske u Drugom svjetskom ratu koje su prouzročili 'okupatori i njihovi pomagači'. Brojidbeni pokazatelji (procjene, izračuni, popisi)”, 700.-701.; V. GEIGER, “Brojidbeni pokazatelji o ljudskim gubicima Hrvatske u Drugom svjetskom ratu i poraću”, 52.
- [3] Nataša MATAUŠIĆ, *Jasenovac 1941.-1945. Logor smrti i radni logor*, Jasenovac - Zagreb, 2003., 117.-118.; V. GEIGER, “Ljudski gubici Hrvatske u Drugom svjetskom ratu koje su prouzročili 'okupatori i njihovi pomagači'. Brojidbeni pokazatelji (procjene, izračuni, popisi)”, 717.-718. Usp. Gunnar HEINSOHN, *Lexikon der Volckermorde*, Reinbeck bei Hamburg, 1999., 193.-194., 227.-228. I tamo navedena literatura.
- [4] *Zločini u logoru Jasenovac*, Zagreb, 1946., Jasenovac, 1977., Jasenovac, 1980., Banja Luka, 2000., 38. Usp. J. JURČEVIĆ, *Nastanak jasenovačkog mita. Problemi proučavanja žrtava Drugog svjetskog rata na području Hrvatske*, 34.-42.; Vladimir MRKOČI, Vladimir HORVAT, *Ogoljela laž logora Jasenovac*, Zagreb, 2008., 19.-23.; V. GEIGER, “Ljudski gubici Hrvatske u Drugom svjetskom ratu koje su prouzročili 'okupatori i njihovi pomagači'. Brojidbeni pokazatelji (procjene, izračuni, popisi)”, 718.; V. GEIGER, “Brojidbeni pokazatelji o ljudskim gubicima Hrvatske u Drugom svjetskom ratu i poraću”, 64.
- [5] J. JURČEVIĆ, *Nastanak jasenovačkog mita. Problemi proučavanja žrtava Drugog svjetskog rata na području Hrvatske*, 34.-42.; Mladen IVEZIĆ, *Jasenovac. Brojke*, Zagreb, 2003., 29.-36.; V. MRKOČI, V. HORVAT, *Ogoljela laž logora Jasenovac*, 19.; V. GEIGER, “Ljudski gubici Hrvatske u Drugom svjetskom ratu koje su prouzročili 'okupatori i njihovi pomagači'. Brojidbeni pokazatelji (procjene, izračuni, popisi)”, 718.
- [6] Usp. V. GEIGER, “Ljudski gubici Hrvatske u Drugom svjetskom ratu koje su prouzročili 'okupatori i njihovi pomagači'. Brojidbeni pokazatelji (procjene, izračuni, popisi)”, 717.-725., 729.; V. GEIGER, “Brojidbeni pokazatelji o ljudskim gubicima Hrvatske u Drugom svjetskom ratu i poraću”, 64. I tamo navedeni izvori i literatura.
- [7] “Jasenovac”, u: *Enciklopedija Leksikografskog zavoda* 3, Zagreb, 1958., 648.-649.
- [8] “Koncentracioni logori”, u: *Enciklopedija Leksikografskog zavoda* 4, Zagreb, 1959., 322.
- [9] N.[ikola] SL.[AVICA], “Ustaše”, u: *Vojna enciklopedija* 10, Beograd, 1967., 321.; Lj.[ubo] Bn.[BOBAN], “Ustaše”, u: *Enciklopedija Jugoslavije* 8, Zagreb, 1971., 444.
- [10] Usp. primjerice: Bruno BUŠIĆ, “Žrtve rata”, *Hrvatski književni list*, br. 15, Zagreb, 1969., 2.-3. ili Bruno BUŠIĆ, “Žrtve rata”, *Hrvatska revija* XIX (1969.), sv. 4, 491.-495.; [Ivan JELIĆ], “Koncentracioni logori”, u: *Enciklopedija hrvatske povijesti i kulture*, Zagreb, 1980., 304.-305.; Franjo TUĐMAN, *Nacionalno pitanje u suvremenoj Europi. Dodatak: Pisac knjige pred sudom*, München - Barcelona, 1982.; Franjo TUĐMAN, *Bespuća povijesne zbiljnosti. Rasprava o povijesti i filozofiji zlosilja*, Zagreb, 1989., Zagreb, 1990.; Ljubo BOBAN, *Kontroverze iz povijesti Jugoslavije*, 2, Zagreb, 1989.; James J. SADKOVICH, *Tuđman. Prva politička biografija*, Zagreb, 2010., 341.-348.; V. GEIGER, “Ljudski gubici Hrvatske u Drugom svjetskom ratu koje su prouzročili 'okupatori i njihovi pomagači'. Brojidbeni

- pokazatelji (procjene, izračuni, popisi)”, 720.; V. GEIGER, “Brojidbeni pokazatelji o ljudskim gubicima Hrvatske u Drugom svjetskom ratu i poraću”, 67.
- [11] Usp. V. GEIGER, “Ljudski gubici Hrvatske u Drugom svjetskom ratu koje su prouzročili 'okupatori i njihovi pomagači'. Brojidbeni pokazatelji (procjene, izračuni, popisi)”, 726.; V. GEIGER, “Brojidbeni pokazatelji o ljudskim gubicima Hrvatske u Drugom svjetskom ratu i poraću”, 68.
- [12] Usp. Radomir BULATOVIĆ, *Koncentracioni logor Jasenovac, s posebnim osvrtom na Donju Gradinu. Istorijsko-sociološka i antropološka studija*, Sarajevo, 1990.
- [13] Usp. Zločini u logoru Jasenovac, 39.-42.; Mirko PERŠEN, *Ustaški logori*, Zagreb, 1966., 151.-153., 155.-161., Zagreb, 1990., 221.- 228.; Dušan MISIRAČA, “Koncentracioni logor Jasenovac”, *Naše starine*, XII, Sarajevo, 1969., 119.-125.; Lj. BOBAN, *Kontroverze iz povijesti Jugoslavije*, 2, 367.-369.; Vladimir ŽERJAVIĆ, “Stradanja Jugoslavena u drugom svjetskom ratu”, *Viktimologija*, 1./1990., br. 1-2, 46.-47.; Vladimir ŽERJAVIĆ, *Opsesije i megalomanije oko Jasenovca i Bleiburga. Gubici stanovništva Jugoslavije u drugom svjetskom ratu*, Zagreb, 1992., 53.-57.; Vladimir ŽERJAVIĆ, *Yugoslavia - manipulations with the numbers of Second World War victims/Yougoslavie - manipulations sur le nombre des victimes de la Seconde guerre mondiale/Jugoslawien - Manipulationen mit Kriegsopfern des zweiten Weltkriegs/Jugoslavija - manipulacije žrtvama Drugog svjetskog rata*, Zagreb, 1993., 21.-22., 53.-54., 85.-86., 113.-114.; Vladimir ŽERJAVIĆ, *Population losses in Yugoslavia 1941-1945*, Zagreb, 1997., 79.-82.; Vladimir ŽERJAVIĆ, *Pertes de la population en Yougoslavie 1941-1945*, Zagreb, 1997., 87.-90.; Antun MILETIĆ, “O bilansu smrti u koncentracionom logoru Jasenovac (1941-1945)”, u: *Genocid nad Srbima u II svjetskom ratu*, (urednik: Radovan Samardžić), Beograd, 1995., 213.-214.; J. JURČEVIĆ, *Nastanak jasenovačkog mita. Problemi proučavanja žrtava Drugog svjetskog rata na području Hrvatske*, 58.-70.; Jovan MIRKOVIĆ, *Objavljeni izvori i literatura o jasenovačkim logorima*, Banja Luka - Beograd, 2000., 238.-240.; M. IVEZIĆ, *Jasenovac. Brojke*, 57.-60.; Antun MILETIĆ, *Koncentracioni logor Jasenovac 1941-1945. Dokumenta*, IV, Jagodina, 2007., 350.-412.; V. MRKOCI, V. HORVAT, *Ogoljela laž logora Jasenovac*, 23.-26.; Filip ŠKILJAN, “Logorski sustav Jasenovac - kontroverze”, u: *Nezavisna Država Hrvatska 1941.-1945.*, (urednica: Sabrina P. Ramet), Zagreb, 2009., 124.; V. GEIGER, “Ljudski gubici Hrvatske u Drugom svjetskom ratu koje su prouzročili 'okupatori i njihovi pomagači'. Brojidbeni pokazatelji (procjene, izračuni, popisi)”, 727.; V. GEIGER, “Brojidbeni pokazatelji o ljudskim gubicima Hrvatske u Drugom svjetskom ratu i poraću”, 68.; Igor VUKIĆ, “Zanemarene činjenice o jasenovačkom logoru”, *Glas Koncila*, Zagreb, br. 11 (2021), 17. ožujka 2013., 21., br. 12 (2022), 24. ožujka 2013., 25., br. 13 (2023), 31. ožujka 2013., 31., br. 14 (2024), 7. travnja 2013., 21. I tamo navedeni izvori i literatura.
- [14] Usp. Jovan MIRKOVIĆ, *Objavljeni izvori i literatura o jasenovačkim logorima*, Banja Luka - Beograd, 2000.; Jovan MIRKOVIĆ, “Izdanja Muzeja žrtava genocida i građa o ljudskim gubicima u tim izdanjima”, *Dijalog povjesničara - istoričara*, 7, Zagreb, 2003., 573.-591.
- [15] Usp. primjerice: Milan BULAJIĆ, *Ustaški zločini genocida i suđenje Andriji Artukoviću 1986. godine*, I-IV, Beograd, 1988.-1989.; Milan BULAJIĆ, “*Jasenovački mit*” *Franje Tuđmana - Genocid nad Srbima, Jevrejima i Ciganima*, Beograd, 1994. ili Milan BULAJIĆ, *Tudjman's "Jasenovac Myth". Genocide against Serbs, Jews and Gypsies*, Beograd, 1994.; Milan BULAJIĆ, *Jasenovac. Ustaški logor smrti. "Srpski mit?". Hrvatski ustaški logori genocida nad Srbima, Jevrejima i Ciganima*, Beograd, 1999.; Milan BULAJIĆ, *Jasenovac na sudu. Suđenje D. Šakiću (Jasenovac - sistem ustaških logora genocida, balkanski Aušvic)*, Beograd, 2001. ili Milan BULAJIĆ, *Jasenovac. Balkan Auschwitz. System of Croatian Nazi-Ustasha Genocide Camps for Serbs, Jews and Gypsies*, Beograd, 2001.
- [16] V. GEIGER, “Ljudski gubici Hrvatske u Drugom svjetskom ratu koje su prouzročili 'okupatori i njihovi pomagači'. Brojidbeni pokazatelji (procjene, izračuni, popisi)”, 724. Usp. www.jasenovac.org.

- [17] Dragan CVETKOVIĆ, "Stradanje civila Nezavisne Države Hrvatske u logoru Jasenovac", *Tokovi istorije*, br. 4/2007., 154.; V. GEIGER, "Ljudski gubici Hrvatske u Drugom svjetskom ratu koje su prouzročili 'okupatori i njihovi pomagači'. Brojidbeni pokazatelji (procjene, izračuni, popisi)", 726.; V. GEIGER, "Brojidbeni pokazatelji o ljudskim gubicima Hrvatske u Drugom svjetskom ratu i poraću", 72.-73.
- [18] Predrag M. VAJAGIĆ, Nenad STOŠIĆ, *Istorija 8. Učbenik za osmi razred osnovne škole*, Beograd, 2010., 159.
- [19] Radoš LJUŠIĆ, Ljubodrag DIMIĆ, *Istorija za osmi razred osnovne škole*, Beograd, 2010., 179.
- [20] Đorđe ĐURIĆ, Momčilo PAVLOVIĆ, *Istorija za osmi razred osnovne škole*, Beograd, 2010., 153.; Đorđe ĐURIĆ, Momčilo PAVLOVIĆ, *Istorija za treći razred gimnazije prirodno-matematičkog smera i četvrti razred gimnazije opšteg i društveno-jezičkog smera*, Beograd, 2010., 206.
- [21] Usp. http://sr.wikipedia.org/sr-el/Medunarodna_komisija_za_utvrđivanje_istine_o_Jasenovcu.
- [22] Usp. Srboljub ŽIVANOVIĆ, *Jasenovac. Odabrani radovi, članci, intervjui, govori i diskusije*, Beograd - London, 2008., Beograd, 2012.
- [23] *5. međunarodna konferencija o Jasenovcu, Banja Luka, 24. i 25. 05. 2011. godine* [zapis zvučnog snimka], 73.-74. ["Usvajanje Deklaracije o genocidu nad Srbima, Jevrejima i Romima u Drugom svjetskom ratu"].
- [24] *Deklaracija o genocidu Nezavisne Države Hrvatske nad Srbima, Jevrejima i Romima tokom Drugog svjetskog rata. Peta međunarodna konferencija o Jasenovcu, 24.-25. maj 2011. Banja Luka / Declaration on the genocide committed against the Serbs, Jews and Roma by the Independent State of Croatia during the Second World War. The Fifth International Conference on Jasenovac, May 24-25, 2011 Banja Luka*, (glavni urednici/editors in chief Kosta Čavoški, Smilja Avramov, Vasilije Krestić), Banja Luka, 2011.
- [25] Usp. <http://www.objektivnol.rs/region-gradovi/cacak/3070/tribina-dveri-u-cacku-istina-o-jasenovcu.html>.
- [26] Usp. primjerice: Srboljub ŽIVANOVIĆ, *Jasenovac. Odabrani radovi, članci, intervjui, govori i diskusije*, Beograd - London, 2008., Beograd, 2012.; Jaša ALMULI, *Jevreji i Srbi u Jasenovcu*, Beograd, 2009.
- [27] Jakob DANON, "Gradina 2012. Da se nikad ne zaboravi i oprost, a kamoli desi", *Jevrejski glas. Glasilo Jevrejska zajednice Bosne i Hercegovine*, br. 53, Sarajevo, juli 2012., 9.
- [28] Usp. primjerice: *Jasenovac. Zbornik radova Prve međunarodne konferencije i izložbe o jasenovačkim koncentracionim logorima, 29.-31. oktobra 1997. godine, u Njujorku*, (gl. ur. Zdravko Antonić), Banja Luka, 2007.; *Druga međunarodna konferencija Jasenovac - sistem hrvatskih ustaških logora genocida (1941.-1945.), 8.-10. maj 2000. godine. Banja Luka - Donja Gradina*, (gl. ur. Žana Ateljević), Banja Luka, 2002.; *Jasenovac. Zbornik XI međunarodna konferencija o holokaustu Holokaust iz perspektive 21-og veka / Treća međunarodna konferencija o Jasenovcu Jasenovac - anatomija zapostavljenih koncentracionih logora, Jerusalem, Izrael 29-30. decembar 2002.* (gl. ur. Zdravko Antonić), Banja Luka, 2007.; *Jasenovac. Zbornik radova Četvrte međunarodne konferencije o Jasenovcu, Banja Luka - Donja Gradina, 30.-31. maj 2007.*, (gl. ur. Zdravko Antonić), Banja Luka, 2007.; *Jasenovac. Zbornik radova, Banja Luka, 24. i 25. maj 2011. godine /Peta Međunarodna konferencija o sistemu koncentracionih logora i stratišta hrvatske države za istrebljenje Srba, Jevreja i Roma u Drugom svjetskom ratu*, (gl. ur. Smilja Avramov), Kozarska Dubica - Banja Luka, 2011. ili *Jasenovac: The Proceedings, Banja Luka, 24th & 25th May 2011. /Fifth International Conference on the Systems of Concentration Camps & Execution Sites of the Croatian State for the Extermination of Serbs, Jews & Gypsies in WWII* (editor in chief Smilja Avramov), Kozarska Dubica - Banja Luka, 2011.; *Jasenovac. Zbornik izlaganja, saopštenja i svjedočenja, Banja Luka, 24. i 25. maj 2011. godine / Peta Međunarodna konferencija o sistemu koncentracionih logora i stratišta hrvatske države za istrebljenje Srba, Jevreja i Roma u*

Drugom svjetskom ratu, (gl. ur. Smilja Avramov), Kozarska Dubica - Banja Luka, 2011. ili *Jasenovac: the speeches, proceedings and memories / Fifth International Conference on the Systems of Concentration Camps & Execution Sites of the Croatian State for the Extermination of Serbs, Jews & Gypsies in WWII, Banja Luka, 24th & 25th May 2011* (editor in chief Smilja Avramov), Kozarska Dubica - Banja Luka, 2011.

Objavljeno u: *Politički zatvorenik*, 23./2013., br. 253, VII.-VIII.2013., str. 13-17.